

UDK: 30.428.304.304,9

Husniddin O'SAROV,
Navoiy davlat universiteti katta o'qituvchisi
E-mail: husniddin.o'sarov@gmail.com

NDU dotsenti N.Daminov taqrizi asosida

REGARDING THE UZBEK LANGUAGE NEWSPAPER "YULDUZ" IN AFGHANISTAN

Annotation

This article presents insights based on the analysis of sources and literature about the Uzbek-language newspaper "Yulduz" published in neighboring Afghanistan and its history.

Keywords: press, "Yulduz" editorial office, editor, classical literature, correspondent, writer, article, feature, poem, "Oydin" Uzbekistan press, collaboration, letter, Arabic script, poet, circulation, compatriot, Uzbek immigrant.

О ГАЗЕТЕ "ЮЛДУЗ" НА УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ В АФГАНИСТАНЕ

Аннотация

В данной статье на основе анализа источников и литературы представлены размышления об узбекоязычной газете "Юлдуз" издававшейся в соседнем Афганистане, и ее истории.

Ключевые слова: пресса, "Юлдуз" редакция, редактор, классическая литература, корреспондент, творческий деятель, статья, очерк, стихотворение, "Ойдин" пресса Узбекистана, сотрудничество, письмо, арабская орфография, поэт, тираж, соотечественник, узбек-эмигрант.

AFG'ONISTONDAGI "YULDUZ" O'ZBEK TILI GAZETASI XUSUSIDA...

Annotatsiya

Ushbu maqolada qo'sni Afg'oniston mamlakatida bosilgan o'zbek tilidagi "Yulduz" gazetasi va uning tarixi haqida manba va adabiyotlar tahlili orqali fikr mulohazalar bildiriladi.

Kalit so'zlar: matbuot, "Yulduz", tahririyat, muharrir, mumtoz adabiyot, muxbir, ijodkor, maqola, lavha, she'r, "Oydin", O'zbekiston matbuoti, hamkorlik, maktub, arab imlosi, shoir, tiraj, vatandosh, muhojir o'zbek.

Kirish. 1970-yillarda Afg'onistonda keskin siyosiy jarayonlar tufayli monarxiya tartibi ag'darilib Respublika davlat boshqaruvi o'rnatildi. Ayniqsa, 1978-yil aprel (savr) "inqilobi"dan so'ng, mamlakatda istiqomat qilib kelayotgan millatlar o'rtasida milliy uyg'onish, milliy o'zligini anglash, erkinlik, ozodlik tuyg'ulari yuzaga keldi. Savr "inqilobi"dan so'ng, pushtin va fors-tojik tili davlat tili bo'lishi bilan birga, o'zbek tiliga ham rasmiy til maqomi berildi. O'zbek va turkman tillarida radioeshittirishlar, teleko'rsatuvlar soni ko'payib, Qobul, Mozori-Sharif, Shibirg'on, Tahor kabi shaharlarda nashriyotlarda o'zbek va turkman tilidagi kitoblar chop ettirish kengaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Qobuldagi "Oyina" telestudiyasi ko'rsatuvlari o'zbek tilida olib borila boshlandi. 1980-yillarda "Anjuman Vatan" ("Vatan jamiyati") tashkiloti tuzilib, uning qoshida "Zafar" nomida o'zbek qo'shiq va raqs ansambli tashkil etildi. Yuqoridagi o'zgarishlar qatorida 1978-yil "Savr voqealari" dan 21 kun o'tib may oyining o'rtalarida Balx provinsiyasi markazi Mozori-Sharif shahrida Abdulloh Ruyin muharrirligida "Yulduz" nomidagi gazeta o'zbek tilida bosila boshlandi. [1]

Tadqiqotchi olim, professor Nasriddin Nazarov "Yulduz" gazetasi vujudga kelishi bilan bog'liq masalada fikr yuritir ekan: "Yulduz" gazetasi dastlab Afg'oniston poytaxti Qobulda 1978-yilda chop etilib, uning 8 sahifasidan 4 sahifasi o'zbek tilida, 4 sahifasi turkman tilida chop etila boshlagan. Turkman tilida "Gurash" ("Kurash") gazetasi chiqarilganidan so'ng gazeta faqat o'zbek tilida bosilgan. [2] "Yulduz"ning ta'sischi ADP (Afg'oniston Demokratik Respublikasi) hukumati yillarida Afg'oniston adliya vaziri, keyinchalik Bosh prokuror, professor Abulqosim Sha'riy Juzjoniy bo'gan [3].

"Yulduz" gazetasi 1978-1980-yillarda bir oyda 2 marta bosilib, uning tiraji 7300 nusxada chop etilgan.

Gazetaning shioriga hazrat Alisher Navoiyning "Odami ersang demagil odami, onikim yo'q xalq g'amidin g'ami" so'zlari asos qilib olingan.

"Yulduz" gazetasi sahifalarida o'zbek mumtoz adabiyoti namoyandalaridan Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Boborahim Mashrab, Nodira, Uvaysiy, Anbar Otinning nasriy va nazmiy asarlari bosilgan. Gazeta zamonaviy adabiyot darg'alaridan G'ofur G'ulom, Muso Toshmuhhammad o'g'li Oybek, Pirimqul Qodirov, Odil Yoqubov asarlaridan parchalar berib brogan. O'sha yillarda Afg'onistonda faoliyat yuritgan tasavvufshunos olim Orif Usmon "Yulduz" sahifalarida maqolalar bilan ishtirok etgan.

"Yulduz" gazetasida afg'onistonlik o'zbek ziyolilari va ijodkorlarining she'r, maqola, qissa, hikoyalari ham bosilgan. Afg'onistonlik ijodkorlardan Said Akmaliddin Parvona, Sharafiddin Sharaf, (Domla Beki), Qori Muhammad, Sadriddin Intizor, Shafiqa Yorqin, Fayzullo Aymoq, Abdulloh Toshkin, Uchqun, Qori Sharafiddin, Hofiz Sulaymon kabilarning ijod namunalari gazeta sahifalarida doimiy berib borilgan[4].

"Yulduz" gazetasi o'zining doimiy obunachilariga ega bo'lib, ayniqsa Afg'onistonning o'zbeklar zich istiqomat qiladigan 10 dan ortiq viloyatlariga tarqatilgan. Gazeta tahririyatida afg'onistonlik ziyoli o'zbeklardan Ashraf A'zam, Muhammad Amin, Toji Muhammad Zikrillohlar samarali faoliyat yuritganlar. Gazeta mushtariylarga Afg'onistondagi o'zbeklar va O'zbekistonda yuz berayotgan o'zgarishlar haqida "Xabarlar" ryknida ma'lumot berib borgan. "Yulduz" ning "Maktublardan satrlar" rukni ostida tahririyatga yo'llangan, turli provinsiya (viloyat) lardan yuborilgan xatlar e'lon qilib borilgan. "Yulduz" orqali Afg'onistondagi bir qator muhojir o'zbeklar va ularning avlodlari O'zbekiston viloyat va shaharlaridagi qarindoshlarini topishga muvoffaq bo'lishgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Afg'onistonda bosilgan "Yulduz" va "Gurash" gazetalarini tahririyati O'zbekiston matbuot organlari va ularda faoliyat yuritayotgan jurnalistlar, muxbirlar bilan kasbiy va do'stona aloqalar o'rnatdilar. O'zbekistondan "Yulduz" gazetasi tahririyati manziliga "Sharq Yulduzi", "Guliston", "Saodat" kabi jurnallar, "Xalq so'zi", "O'zbekiston ovozi", "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetalari sonlari yuborildi. Ayniqsa, maxsuslashtirilgan jamoat tashkiloti hisoblangan "O'zbekiston chet ellar bilan do'stlik va madaniy aloqalar o'rnatish jamiyati" (O'zODKS-1958-yil tashkil topgan) matbuot organi bo'lgan "Sovet O'zbekistoni" (keyinchalik O'zbekiston kontakt) jurnali muntazam yuborib turilgan e'tiborga loyiq. Ushbu jamiyatning "Xorijdagi vatandoshlar bilan aloqa bo'limi" (keyinchalik, 1977-yildan "Vatan" jamiyati) ning nashr organi "Oydin" gazetasi (1968-yildan arab va lotin imlolarida o'zbek adabiy tilida 4 sahifada bosilgan) bilan "Yulduz" ijodiy aloqalar o'rnatdi. [5] "Oydin" gazetasi xorijdagi o'zbeklar uchun "Ona yurtning omon bo'lsa, rangi-ro'ying somon bo'lmas" shiori ostida bosilib, arab imlosida 6650 nusxa, lotin imlosida 650 nusxada chop etilgan[6].

"Yulduz" gazetasining bosh muharriri Abdulloh Ro'yin tajriba orttirish maqsadida 1980-1990-yillarda bir necha bor O'zbekistonda bo'ldi. U O'zbekiston ijodkorlari, matbuot xodimlari bilan uchrashuvlarda, o'zaro muloqotlarda o'z gazetasi uchun materiallar to'pladi. Ayniqsa, "Oydin" gazetasida bosilgan O'zbekiston iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy, ilmiy hayotiga oid maqolalarni "Yulduz" ning turli sonlarida chop ettirdi[7].

Shuningdek, "Yulduz" ning turli sonlarida bosilgan Afg'oniston o'zbeklarining maqola va maktublari, badiiy ijod namunalari "Oydin" sahifalarida e'lon qilindi.

Tahlil va natijalar. Arxiv hujjatlaridan birida "Yulduz" gazetasi va turkman tilida bosiladigan "Gurash" gazetalarini "Oydin" dan tashqari, arab va fors tilida, Suriya va Afg'onistonda chiqadigan "Al-Baas", "Al-furson", "Haqiqati inqilobi saur" kabilar bilan ijodiy aloqalar o'rnatgani, o'zaro materiallar almashib turgani haqida ma'lumotlar keltirilgan[8].

"Yulduz" gazetasida faol ishtirok etgan, o'zining she'r va to'plangan xalq og'zaki ijodi namunalari gazetada sahifalarida chop etilib borgan Qobullik filolog olim Fayzullo Aymoq "Oydin" gazetasiga yo'llagan maktublaridan birida: "Oydin" va "Yulduz" gazetalari shunavanda (muxlis) lari Afg'onistonda talaygina. Bu gazetalar o'zbek o'quvchilari tomonidan zavq-shavq bilan mutolaa qilinadi. Maqola, lavha, o'zbek adiblari ijodi ilhom baxsh bo'lyapti. Xususan, o'zbek adiblari ijodini afg'onistonlik o'zbeklar benihoya sevadilar"[9] - kabi iliq fikrlarni bildirgandi. F.Aymoq o'z maktubida gazetalardagi matnlarda imloviy xatolarga yo'l qo'yilganligi, afg'onistonlik o'zbek ziyolilari va ijodkorlarining ijod namunalari oz e'lon qilinganligini ham eslatib o'tishni unutmagani.

Afg'onistonda 1990-yillar 2-yarmidan boshlab kechgan keskin siyosiy jarayonlar, tolibonlar hukumati vujudga kelishi kabilar "Yulduz" gazetasi faoliyati pasayishiga olib keldi. 2010-yillardan boshlab "Yulduz" tiraji 1500-2000 donadan 300 donaga tushib qoldi. Gazetaning 4 beti o'zbek tilida, 4 beti pushtun tilida bosilib, oyda bir bora chiqadigan bo'lib qoldi. Hozirda gazeta davlatga qarashli bo'lib, mamlakatdagi Chegara va qavmlar Vazirligi moliyalashtiradi.

Qayd qilish o'rinli bo'lardiki, "Yulduz"dan tashqari Afg'onistonning poytaxt shahri Qobulda xususiy nashr hisoblangan "Oydin-Afg'oniston" gazetasi o'zbek tilida 1000 nusxada bosilmoqda. Yana bir o'zbek tilidagi gazeta mamlakatda Bobur jamg'irmasi mablag'lari hisobidan Shibirg'on shahrida 2000-yildan bosila boshlandi. Bu gazeta bir oyda bir bosilib, "Ezgu tuyg'u"- deb nomlangan va tiraji

1000 nusxadadir. Gazetaning hajmi ham yurikroq bo'lib, 8 sahifani tashkil etadi[10].

Keyingi yillarda turkman tilida bosiladigan "Gurash" gazetasining tiraji ko'payib, 2000 nusxani tashkil etgan holda, "Yulduz" ning tiraji 300 nusxaga tushganligi achinarlidir.

"Yulduz" gazetasiga Qobul, Mozori-Sharif, Shibirg'on, Juzjon, Samangan provinsiyasi va shaharlaridan mualliflik maqolalari va she'rlar kelib turadi. Qobuldagi "Oyna" telestudiyasi ko'rsatuvlarida "Yulduz" muxbirlari ishtirok etib kelmoqda. 1980-yillarda Shimoliy Afg'onistonning Balx viloyatida o'zbek, pushtun, fors-tojik tillarida "Nidoi islom" ("Islom nidosi") nomi ostida gazeta bosilib, uning ta'sischi Afg'onistondagi o'zbek generali Abdurashid Do'stum bo'ldi. Bu gazeta ham muntazam chiqib turmadi.

"Yulduz" gazetasining chiqarilishi bilan bog'liq omillardan biri 1978-yil mayda ADP Inqilobiy Kengashining 4-dekreti bo'lganligiga ham e'tiborni qaratish mumkin. Ushbu dekret bilan Afg'onistondagi millat va elatlar tillarida o'quv darsliklari va qo'llanmalar chop etish, boshqa millatlarga o'z ona tilida ta'lim olishga ruxsat etildi. O'zbek va beluj tilida teleko'rsatuv, radioeshittirishlar joriy etildi. Afg'oniston xalqini majburiy pushtun tilida o'qitish bekor qilinib, ushbu tilni bilganlarga joriy etilgan moddiy va boshqa imtiyozlar bekor qilindi. Bu esa, o'zbek tilida "Yulduz" turkman tilida "Gurash" gazetalarini nashr etilishini zaruratga aylantirdi, [11] - deb hisoblaydi afg'onshunos olimlar.

Ta'kidlash joizki, 1978-yil aprel siyosiy voqealaridan so'ng 1981-yilga qadar (3 yil davomida) barcha tillardagi gazetalar tiraji, ayniqsa "Yulduz", "Gurash", "Sulh" (Sabaya, beluj tilida) kabilar 3 marta ko'paygan va Afg'onistonning 4/3 qism provinsiyalari bo'yab tarqalgan[12].

"Yulduz" gazetasi bilan bir davrda "Gurash" va "Sulh" kabilaridan tashqari, Afg'onistondagi ayrim xalqlarning 5 tilida oynoma (jurnal)lar ham chiqa boshlagan. Negadir, 1985-yilda O'zbekistonga ijodiy safar bilan kelgan "Yulduz" bosh muharriri Abdulloh Ro'yin "Yulduz" Savr inqilobidan 25 kun keyin (aslida 21 kun)chiqa boshladi deb, xabar bergandi[13].

"Yulduz" bizningcha Afg'onistonda nashr etilgan yagona o'zbek tilidagi matbuot organi bo'lmagan. Afg'oniston fuqarosi Farid Asadulla 1990-yillarda O'zbekiston Madaniyat instituti reissyorlik fakultetida tahsil olgan. U asli Afg'onistonning Juzjon provinsiyasi Shibiyn uezdidan bo'gan o'zbeklardan. Farid Asadulla 1995-yil 28-dekabrda O'zXAMA ning xorijdagi vatandoshlar bilan aloqa bo'limi rahbari Zuhridin Husniddinov bilan o'zaro muloqotda: "Afg'onistonda o'zbek hamda fors tillarida "Uchqun" nomi bilan gazeta chiqib turibdi. Gazetada men ham maqolalarim bilan ishtirok etaman"[14]- deb xabar bergan.

"Yulduz" gazetasi va uning muxbirlari faoliyati AQSHgacha yetib borganligini isbotlovchi dalillar arxiv hujjatlarida uchraydi. AQSH da "Chapandoz" nashriyoti direktori va "Chapandoz" oynomasi asoschisi, Afg'onistondan borib qolgan Ergash Uchqun 1990-yillarda yuqorida fikrni tasdiqlovchi ma'lumotlar keltirgan. "Yulduz" da maqolalar bilan ishtirok etgan Afg'oniston o'zbeklaridan filolog olim Fayzulla Aymoq va huquqshunos olim Abdulhakim Sha'riy Juzjoniylar "Chapandoz" da bir qator maqolalarini chiqarishgan,[15] "Chapandoz" oynomasini O'zbekistonga yuborish tashkil etilgan holda, O'zbekistondan "Oydin" gazetasi va "Ўзбекистан контакт" jurnali, Afg'onistondan "Yulduz" gazetasi ham "Chapandoz" manziliga yetkazilgan.

Xulosa qilib aytganda, Afg'onistondan yurtimizga kelgan o'zbek ziyoli va matbaachilari O'zbekistonda arab imlosida o'zbek tilida gazeta chop etish taklifini ham ilgari surishgan. Bunday takliflar boshqa Sharq mamlakatlaridagi o'zbeklar tomonidan ham ilgari surilgan. Suriya Arab

Respublikasidan O'zbekistonga tashrif buyurgan (1994-yil) o'zbek-vatandosh Muhammad al-Buxoriy xorijdagi o'zbeklar uchun yurtimizda arab tilida "O'zbekiston" nomi bilan gazeta nashr etish taklifini ilgari surgan. Hatto istiqbolda bosiladigan gazeta tahririyati Nizomini ham ishlab chiqqandi.

Yildan-yiga "Yulduz" gazetasi yangidan-yangi ruknlar bilan boyib bordi. Gazeta ayrim sonlari bilan tanishish orqali unda "Qo'shiqlar", "So'zvonlar", "Xalq folklorlaridan" kabi ruknlar faoliyat yuritganligiga amin bo'lindi. Yuqorida ko'rsatilgan ruknlar ostida afg'on o'zbeklari orasida keng tarqalgan qo'shiqlar, matal va maqollar e'lon qilib borilgan.

Shunday qo'shiqlardan biri "Yulduz" ning 1985-yil avgust sonida bosilgan "Andxo'yni qolinlari" dir. Xalq og'zaki ijodi hisoblanmish bu she'rda:

"Qizil olmaning naqshi,
Balongni olay baxshi, og'ajon
Qolinni to'qimoqqa,

Baxudo Andxo'y yaxshi, og'ajon,
Alnokkadan to'nlari,
Sayraydi bulbullari
Chaqir ochilgan gullari
Oqu-qizil rang-barang
Andxo'yni qolinlari, og'ajon.
Yoxud chorvachilik bilan bog'liq termalardan birida:
Qo'y boqdim, qo'chqor boqdim,
Sirg'asiga zang taqdim.
Parijonni istarib
Cho'llarga chiroq yoqdim"-kabi misralar bor.
Afg'on o'zbeklari maqollaridan "Vatanning
vayronasi-umrning g'amxonasi", "Boyni kelini bo'lguncha
kambag'alning qizi bo'l", "Odob boshi til", "Mehnatdan
qo'rqma, minnatdan qo'rq" va hokazolarni ko'rsatib o'tish
mumkin.

REFERENCES

1. Nishonov M. Yulduz-tinchlik elchisi. // Sharq Yulduzi. 1991. №2.-201-202.
2. Nazarov Nasriddin. Afg'oniston o'zbeklari.-Toshkent-2011.-B.50. (134)
3. Abulqosim Sha'riy Juzjoni-1934-yilda Afg'onistonda tavallud topgan, Qobul universiteti huquqshunoslik fakultetini tugatgan, ADR hukumati yillarida mas'ul vazifalarda ishlagan, afg'onistonlik o'zbek farzandi. O'zbekistonga ko'chib o'tgan, hozir O'zbekiston poytaxti Toshkenda yashaydi. O'zMA, P-2822-fond, 1-ro'xat, 34-yig'ma jild, 34-35-varaqlar
4. Orif Usmon. Bodi sabolardan kutilgan mujda // Muloqot; 1991.-№8.-B. 55-59.
5. O'zMA, P-2661-fond, 1-ro'yxat, 233-yig'ma jild, 10-varaq.
6. O'zMA, P-2661-fond, 1-ro'yxat, 222-yig'ma jild, 45, 46-varaqlar.
7. "Oydin" gazetasi 1988-yil dekabr, 1990-yil may.
8. O'zMA, P-2822-fond, 1-ro'yxat, 34-yig'ma jild, 47, 48-varaqlar
9. O'zMA, P-2822-fond, 1-ro'yxat, 38-yig'ma jild, 44-varaq, "Oydin" gazetasi, 1988-yil dekabr soni.
10. Nasriddin Nazarov. Afg'oniston o'zbeklari, Toshkent-2011.-B.50. (134 bet)
11. Boboxo'jayev M. Ochilidiyev D. Afg'oniston: inqilob himoyasi va bunyodkorlik yo'lida. – Toshkent: Fan; 1987. – B.21 (48 bet)
12. История Афганистана с древнейших времён до наших дней/ Отв. Ред. Ю.В Банковский; Москва: Мысл.-с.346 (368 стр)
13. O'z MA, P-2822-fond, 1-ro'yxat, 39-yig'ma jild, 44-varaq.
14. O'z MA, M-2-fond, 1-ro'yxat, 153-yig'ma jild, 152, 153-varaqlar.
15. O'z MA, M-2-fond, 1-ro'yxat, 216-yig'ma jild, 49-varaq.